

ՊՈԼՍՈՑ ՄԵՂՈՒԻՆ

160 Թ Ո Ւ Ռ Յ Ն Մ Է Կ Հ Ա Տ Ո Ւ Ա Մ Ի Ն

ՊԱՏԱՍԻԱՆ

Բաւական ժամանակ էր որ Պոլսոյ թըղ-
թակից մը մեզ ահաւոր բօթ մը տուած էր՝
թէ « Մեղուի խմբագիրը ամենասարսափելի քըն-
նութիւն մը գրեր է ձեր ԱԼԱՅԻՐԱՆԿԱ կատա-
կերգութեանը վրայ, եւ արդէն հատուածը
իւր բերնէն լսող ալ կայ » : Յայտնի է որ այս
ահաւոր բօթը մեր վրայ ուրիշ ազդեցութիւն
ալ չէ նէ՝ դէթ հետաքրքրութիւն մը պէտք
էր պատճառէր, եւ պատճառեց : Եւ ահա
վերջապէս այսօր կընդունիմք տպագրեալ
այդ ամենասարսափելի քննութիւնը, — եթէ
քննութեան ծանր անունը արժան է այդպի-
սի գրուածներու նուաստացընել :

Պոլիսէն մեզ կգրեն թէ բազումք յաղգայ-
նոց կիսափաթին իմանալ թէ մեր վրայ ար-
դեօք ինչ տպաւորութիւն ըրաւ այդ մեղուա-
կան քննութիւնը, ահա եւ մեք՝ նոցա ամե-
նուն — ուստի եւ Մեղուին — այս պատասխա-
նը կուտամք :

Եւ նախ պէտք է խոստովանիմք որ այդ
ամենասարսափելի ձայնը, — գուցէ տեղերնուս
հեռաւորութենէն, — մինչեւ որ մեզի հասաւ՝
ուրիշ բան չերեւցաւ՝ բայց եթէ մեղուի մը
բղղումը . . . : Մեք որ վերոյիշեալ ահաւոր
բօթն առածնուս՝ սրտերնիս ամբացուցեր
էինք եւ ոգի իբրին կսպասէինք, զօրաւոր՝
մանաւանդ թէ ամենասարսափելի յարձակման
մը, հարկաւ պիտի ունենայինք մեղուի մը
բղղալէն չվախնալու չափ քաջութիւն մը,
թէ որ փառքիս պէտք է անուանել զայն :

Մեք մեզի հարցուցինք թէ ինչ էր ար-
դեօք Մեղուին միտքը, լաւ մը ուշ գրինք,
եւ անորոշ բղղումէն այսչափ մը միայն կըր-
ցանք հասկանալ թէ Մեղուին վախճանը ոչ

է մասնամաքնութիւն, այլ ամենամաքնութիւն. որով
կարծես թէ տեսնելով որ իւր խայթոցը քըն-
նութեան առած գրքին վրայ թափանցելու
չափ ոյժ չունի, փորձ փորձեր է հեղինակին
անձին վրայ զայն դարձունել, ուստի եւ մա-
տենաքննութեան սահմանէն դուրս ելեր՝ այն-
պիսի սահման մի է մտեր՝ յորում չեմք գի-
տեր թէ ուսկից ունի իշխանութիւն դատա-
ւորութեան գահը բազմելու :

Բայց տեսնեմք թէ ինչ յաջողութիւն ունե-
ցաւ Մեղուին խայթոցը յանձն հեղինակին :

Մեղուն գայթակղեր է որ վարդապետ մը
կատակերգութիւն մը գրեր է, եւ բարեհա-
ճեր է զնա կոչել « Բնաւ ազգի մը մեջ չտեսնուած
ստացին դերասան վարդապետ » : Եթէ այդ խօս-
քերով ուղեր է ծաղրել զհեղինակը, վախճմք
մանաւանդ թէ աւելի ինքզինք ծաղրածու-
թեան նշանակ է կացուցեր : Վասն զի եթէ
դերասան բառով կհասկընայ ձեւացրնող անձն
իրարէ՝ չգիտեմք թէ ուր լսեր է կամ կար-
դացեր որ Բոռնէյլ, Ռասին, Շիլլէ, Սքրիպ,
Տիւմայք, Հիւկոյ, Փօնսար, Սարտու, եւ
այլն, եւ այլն, գրած թատրերգութիւննին
հասարակաց գիմաց ձեւացուցած լինին : Ա-
պա ուրեմն եթէ վարդապետ մը թատրեր-
գութիւն մը կգրէ՝ ինչ հետեւութիւն է որ
կոչուի նաեւ դերասան : Իսկ եթէ « ստացին դե-
րասան » ըսելով բարեկրօն կուգէ հասկընալ,
ինչպէս գուցէ ետքի ըսածներէն երեւի, հե-
ղինակը պէտք էր շատ շնորհակալ լինէր Մե-
ղուին՝ որ այս մեծ պատիւը իրեն կնուիրէ,
եթէ ինքն եւս Մեղուին չափ հմուտութիւն ու-
նենար դրականութեան :

Սակայն հեղինակը խիւրոյ ճշմարտութեան

ստիպուելով՝ մեծ ցաւով կըռնադատուի չընդունել Մեղրիին իրեն ընծայած փառքը, եւ կաղաչէ մտերմաբար Մեղրիին՝ որ քիչ մը թատերագրութեան պատմութիւնն հետազօտէ, եւ կտեսնէ որ ուրիշ վարդապետներ եւս կան, եւ աւելի եւս բարձրաստիճան եկեղեցականք՝ որ թատերական ասպարէզն իջեր եւ իրենց գրականութեանն ու ժողովրդեանը օգտամատոյց եղեր են, եւ նոցա եւ յետագայից շնորհակալութեանն են արժանացեր:

Հեղինակին եւս ջանքն ու գիտաւորութիւնը՝ այս եղած է միայն եւ ոչ այլ ինչ. եւ եթէ իւր այս գրութեամբով օգտակար լինելու բաղքը չէ կրցեր ունենալ (ինչպէս Մեղրուն կուզէ), գէթ ապահով է որ վնասակար ալ չէ եղած: Սակայն հեղինակը պատիւ կհամարի Մեղրիին ծանուցանել թէ շատ վրականերով կրնայ ցուցանել որ այս կատակերգութիւնը՝ թէ եւ ոչ այս կողմերուս սովորութեանց եւ ոչ լեզուին մեծ համաձայնութիւն մ'ունէր, բայց եւ այնպէս ոչ սակաւ տպաւորութիւն ըրաւ Թէոդոսիոյ եւ շրջակայ քաղաքացի Հայոց վրայ ընդգէմ՝ ազգաւեր ֆրանկամոլութեան, եւ Մեղրիին պարտաւէն շատ առաջ՝ նոցա շնորհակալութեան բազմաթիւ գրութիւնքն ու ծափահարութիւնքն ընդունեցաւ. եւ թէպէտ այնու եւս իւր կատակերգութիւնը կատարեալ բան մ'ալ չհամարեցաւ նէ՝ գէթ այն գովութիւնները կարող են զինքն համոզելու որ Մեղրիին դատաստանը՝ անձնական է եւ ոչ հասարակաց: Անձնական դատաստանը առանձին կրից դրոշմը վրան կկրէ. Մեղրիին կթողումք իւր անձնական դատաստանին գաղտնիքը. ուրիշի սիրան քննելու պաշտօնը վրանիս չեմք առնուր . . . :

Զարմանալին այն է որ երբ չորս կողմէն բանիբուն ազգայինք իրենց ուրախակցութեանցն հետ հեղինակին կերպով մը կմեղագրէին որ ինչո՞ւ աւելի ազատքիւն չէ բանեցուցած իւր կատակերգութեանը մէջ, ահա Մեղրուն՝ զանոնք ամէնքը պապանծեցուցանելով՝ կդատաւարտէ ոչ թէ միայն եւ այն

քիչ ազատութիւնը զոր հեղինակը բանեցուցեր է, հապա նաեւ գրիչը ձեռքն առնելուն յանգգնութիւնը: — Փառք ազատականութեան յուսաւորեալ Մեղրիին . . . :

Մեք չեմք գիտեր թէ սովսահման է կտրեր, եւ մատենագրութիւնը աշխարհականին ու եկեղեցականին մէջ բաժին բաժին է ըրեր: Մի արդեօք Մեղրուն որ ինքզինք Հայոց ազգին իրաւարարն ու օրէնդիրն է համարած՝ կուզէ մատենագրութեան մէջ եւս օրէնքներ բզզալ . . . ի՞նչ եւ անոր ե ի՞նչ:

Մեղրուն՝ կամ՝ այն է որ վարդապետական աստիճանին վրայ շատ բարձր համարմունք ունի, եւ կամ՝ կատակերգութեան վրայ շատ նուաստ համարմունք. առաջինը՝ գիտեմք որ չէ. Մեղրիին վարդապետաց վրայ մինչեւ ցայժմ գրածները բաւականէն աւելի ապացոյց են առ այդ. իսկ եթէ կատակերգութիւնը նուաստ ու արհամարհ բան մը կը համարի՝ վախեմք թէ կատակերգութիւնը իւրեղյալ սակունք եւս հետ շփոթելուն ու կատակերգութեան բուն խորհրդոյն ստոյգ տեղեկութիւն չունենալուն նշան է. «կատակերգութիւնը զօրաւոր քարոզ մի է, կրտսնիւ «զար, ժողովրդեան բարուց ուղղութեանը. «ուստի եւ իւր պաշտօնը բարձր է, եւ «բարձր մտաց եւ հանճարոյ պէտք է յանձնել այն փափուկ պաշտօնը»:

Արդ՝ եթէ կատակերգութիւնը բարձր եւ օգտակար բան է ժողովրդեան մը բարքը շտկելու, ո՞վ ըսեր է թէ աշխարհական մը միայն կրնայ այդ օգտակար բանն ընծայել ժողովրդեան: Ո՞չ ապաքէն բուն իսկ եկեղեցականին պաշտօնն է (թէ որ կրնամք այսպէս ըսել) ժողովրդեան օգտին ամէն կերպով անձնանուէր լինել, գրով եւ բանիւ: Եթէ կատակերգութեան վախճանը բարոյականն ախորժելի ընելու մոլութեան զառանցմունքները նշաւակել է՝ ըսել է թէ եկեղեցական մը որ յայդ կպարապի՝ իւր պաշտամանը ամենեւին արատ չբերեր: Իսկ եթէ գրութեմք մը մէջ վնասակար բան կայ, միթէ աշ-

խարհականին պիտի ներուի, եւ եկեղեցականին ոչ: Ուսկից է այդ գերագոյն իրաւունքը, բսէ՛ մեզ Մեղուն:

Ըսէ՛ մեզ Մեղուն թէ իւր սուր ու քախանցիկ աշուրներովը ինչ վնասակար բան է տեսեր այդ կատակերգութեան մէջ, կամ Պօյին կոխին հատուածին պէս անլայել՝ դրողին եւ ընթերցողին: Զայդ պէտք էր նախ ցուցանէր, եւ ապա եթէ ուզէր՝ իւր ամենասարսափելի վճիռն թող բոլոր ու ազգար:

Հեղինակը ազատ երկիր մեծցած՝ կկարծէր թէ հանճարը ազատ է, եւ ուղիղ բարոյականի եւ ճաշակի օրէնքներէն զատ՝ ուրիշ օրէնք չճանչնար. բայց այժմ՝ հասկըցաւ որ կնյ եղեր ուրիշ օրէնք մը, այսինքն Մեղունի բացարձակ կամքը . . . պէտք է եղեր Մեղուն հրաման խնդրէ եկեղեցական մը թէ իրեն ո՞ր բանը կպատկանի գրել եւ ո՞րը ոչ՝ . . .

Մեղուն իւր այդօրինակ դատաստաններովը ո՛չ ապաքէն կըռնաբարէ այն սուրբ Ազատութիւնը՝ որոյ ինքզինք ախոյանն է համարեր: Կերեւի թէ պաշտպանութեան ղէնքը երբեմն եւ իվնաս Ազատութեան գործածելու արտօնութիւն ունի . . . ազատ է եւ յայն:

Բայց եթէ Մեղուն կհամարի որ հայկական սրբազան վեղարը՝ միտք ու հանճար չկրնար քողարկել, ու Թիւրքի ֆէսին մէջն է միայն որ բարձր միտք եւ հանճար կլեցուին, թող յիշէ այդ պատուելի Մեղուն որ հայ մատենագրութեան ամէն մէկ դասակարգութեանը առջեւ՝ հայ վեղար մը կանսնէ՝ փառօք եւ պատուով պսակեալ:

Կընդունիմք Մեղունի հետ թէ շատ հարկաւոր բաներ կան գրելու ազգին օգտակար. բայց ո՛չ ապաքէն չափազանց պահանջմունք է Մեղունի կողմանէ՝ որ աննշան հեղինակ մը կարենայ Մեղունի բարձր ոճով եւ Պառնասեան աշխուժից գերազանց թռիչքովն ու գրիչով գրել եւ երգել Մանկասարին հարսնիքը, Բարեկենդան երբանի, Պօյին կոխը (*) . . . եւ այլն:

(*) Հեղինակը մեծապէս կցաւ որ չկրնար հոս Մեղունի ամեն ազգօգուտ չնաշխարհիկ հատուածներուն ցանկը շինել, զորիկ լինելով Մեղունի հնգամայ հաւաքմանէն:

եւ այլն, եւ այսպիսի ամենօգտակար ու ամենաոքան չելի գրուածներ ու քերթուածներ ընծայել ազգին, եւ ոչ թէ այն անհամ մանր մունր գրուածները՝ որովք կզբաղի կատակերգութեան հեղինակը:

Միթէ յանցանք է հեղինակին որ Մեղուն խելք չունի . . . :

Մեղուն կատակերգութեան գերասաններէն մէկուն (անունը չգնեմ) լեզուին չէ հաւաներ եւ Բարեկենսան աշարակին փախած մեկի մը շեղու կանուանէ: Մեղուն կմոռնայ թէ իւր նախահայրն ալ (Հայկ) Բարեկենսան աշարակին փախած էր . . . : Մեղուն՝ խեղճ վարդապետի մը գրութեանը ծաղր ընեմ՝ ըսելով՝ պէտք չէր այնպիսի ծաղրածութիւն մը ընէ որով միանգամայն իւր նախահայրն անպատուէ: Գիտնայ որ՝ հեղինակը իւր քաջ նախահօր հետ առտան կիտխէ՝ զԲեկական արհամարհանս . . .

Բայց եթէ այդ անանուն գերասանին լեզուն պակասաւոր եւս լինէր, կարծեմք աւելի հարկաւոր քննելին այն էր թէ այդ գերասանին բերանը գրուած խօսքերն եւս պակասաւոր են թէ ոչ: Հեղինակը այդ խառնակ լեզուներով չէ թէ քերականութեան դաս տալ է ուզեր, այլ՝ քառյալսակի, միանգամայն ուզեր է ցուցանել թէ ինչպէս տգեղ են մեր գաւառական խառնակ բարբառները. եւ ահա այդ երկրորդական վախճանին եւս հասեր է, վասն զի իրօք շատ տգեղ երեւցեր է Մեղուն. ուստի եւ պիտի ջանայ անշուշտ աւելի մաքուր հայերէն ոճ գործածել իւր հատուածներուն մէջ, եւ հայկական ուղղագրութեան եւս անշուշտ քիչ մը աւելի հմտանալու պիտի փոյթ տանի այսուհետեւ . . . :

Մեղուն այս նիւթիս վրայ բոլորէն այսչափ մը հասկըցանք. իսկ հատուածին վերջի կտորը բոլորովին մոլթ է մեզի: Մխիթարեանց, Վատիկանու անուններ կկարգամք. բայց հեղինակը պատիւ ունի ծանուցանելու Մեղունի՝ որ ինքը ո՛չ Մխիթարեանց եւ ոչ Վատիկանու հետ բան ունի, եւ կղարմանայ եւս թէ ինչպէս Մեղուն այն օտարոտի հաւա-

տաքննութեան ատեաններուն կգիմէ, երբ ինքը շատոնց է որ կազմած է նորատեսակ հաւատաքննութեան ատեան մը՝ ուր իգատ կկոչէ, կգատափետէ ու կգատապարտէ այն անձինքը որ գէթ Աւետարանէն կրնան ցուցանել իրենց գատաւորութեան իշխանութիւնը. իսկ ինքը . . . Մեչոյխեցայի թէ ուրիշ մէկ գիււէ մը. վասն զի — ինչպէս Մեղուն ընթերցողքը գիտեն — շատ անգամ սատանաներու հեղինակութիւնն ու խորհուրդն է որ մէջ կբերէ, նոցա տուած լրերն են որ կտարածէ եւ նոցա տուն տալովը կխօսի եւ կգրէ:

Մեղուն որ վարդապետի մը չներեր բարոյական կատակերգութիւն մը գրել, այն Մեղուն է որ չպատկառեցաւ ուրիշ ծերագոյն վարդապետ մը անպատեհ խեղկատակութեանց նիւթ ընել յականէ յանուանէ Մեչոյխեցայի թեւադրութեամբը:

Թող գիտնայ Մեղուն՝ որ եթէ Մեչոյխեցայ սատանայ մը կյորգորէ զինքը բամբասել, ատել, նախատել ու զրպարտել եկեղեցւոյ պաշտօնեաները, խաղաղութեան երկնաւոր Հրեշտակ մը կայ որ կյորգորէ զնոսա Համբերել, Սիրել եւ Օրհնել . . . :

Զարմանալի բան. Մեղուն որ այնչափ առատ է եկեղեցականաց տգիտութեանն ու ծուլութեանը վրայ աղաղակելու, Մեղուն առատ է եւ իպարսաւ այն եկեղեցականաց որ ամէն ջանք կընեն որ եւ իցէ ծառայութիւն մը նուիրել իրենց հայրենեաց:

Ինչ հակասութիւն . . .

Բայց այսպիսի յայտնի հակասութեան մը համար բաւական է կարծեմք մեր կողմանէ այսչափ պատասխանը, ընթերցողաց կողմանէ եւս այսչափ համբերութիւնը:

Զայս միայն արժան կհամարի հեղինակն աւելցընել՝ որ ոչ իւր կատակերգութիւնը

եւ ոչ ուրիշ գրուածներն՝ ինք կատարեալ բաներ կենթադրէ. ուստի եւ սիրով կընդունի զամենայն մատենագրական քննադատութիւն. եւ կջանայ եւս յօգուտ իկիր արկանել՝ երբ իրաւացի գիտողութիւն մը տեսնէ: Բայց կարծեմք իրաւացի եւս է որ եւ ինք արհամարհէ զայն ամենայն գրութիւն՝ որոց վախճանն է ոչ իւր գրուածները քննել՝ այլ իւր անձը, եւ որ պատրուակաւ հեղինակին՝ նորա բոլոր այժմու եւ ապագայ կարգակիցները կուզէ զրկել իրենց մէկհատիկ երկնատուր անկապուտ գանձէն, որ է Ազատութիւնն մնաց եւ հանձարոյ:

Հեղինակը արդէն կատակերգութեան յառաջաբանին մէջ կխոստովանէր որ իւր հանձարը տկար է, բայց ոչ երբէք կընդունի թէ ամէն վարդապետի հանձարն եւս իրենին պէս տկար լինի: Ուստի եթէ ինքը պակասաւոր կատակերգութիւն մը գրեց՝ չհետեւիր թէ ուրիշ վարդապետ մը աւելի զօրաւոր հանձար չունենայ առ այդ: Եւ ահա այդ զօրաւոր հանձարներուն աղատութեանը ի պաշտպանութիւն է որ այս երկտող պատասխանը գրելու յանձն առաւ:

Շատ աշխարհական անհանձար խմբագիրներ կան որ իրենց օրագիրն ընդունալնաբանութեամբք՝ մեծաբանութեամբք եւ անձնական կրիւք կլեցունեն, ուրեմն հետեւցընեմք թէ եւ Մեղուն խմբագիր-sorkinը, որ նոցա աստիճանակիցն է, նոյնպիսի շաղկապփանօք եւ անձնական կրիւք կլեցունէ իւր Օրագիրը:

Եթէ հետեւութիւնը անընդունելի է Մեղուն, եւս առաւել անընդունելի է մեզ իւր սկզբունքը:

ԽՖԽՈՂՈՍԻԱ, 126 Մայիսի 1862.

ԽՈՐԷՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

